

Als janus tussen armoede en cultuur: het vergeten potentieel van sociaal-artistieke projecten als armoedebestrijding.

➤ DR. MARIE VAN LOOVEREN

De huidige positie van de sociaal-artistieke projecten in het Kunstendecreet is het resultaat van een lange weg die ze op beleidsvlak hebben afgelegd. Het begin van deze weg ligt een heel eind verwijderd van de kunstenwereld, met name in de armoedebestrijding. Sociaal-artistieke projecten kwamen voor het eerst in een ruimere belangstelling te staan als reactie op verzuchtingen van armen in het Algemeen Verslag over de Armoede. Hierin stelt men dat het minstens even erg is om uitgesloten te worden van het culturele aspect van het leven als van het economische aspect. Uitgesloten worden van het culturele leven raakt een mens immers in zijn of haar 'zijn'. Door de positie die de projecten steeds hebben ingenomen op de breuklijn tussen het sociale en het artistieke bestonden er in de beginjaren geen mogelijkheden in het reguliere beleid om deze werksoort te ondersteunen. In 1996 en 1998 lanceerde de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met de vzw Kunst en Democratie een projectoproep met als titel ART23 naar projecten die een sociale dimensie koppelen aan een artistieke. Beide projectoproepen waren een groot succes en er werd een grote diversiteit aan projecten zichtbaar die op een artistieke manier een bijdrage probeerden te leveren aan de armoedebestrijding.

Het reguliere beleid had intussen begrepen dat stappen moesten ondernomen worden om deze nieuwe werkvorm te ondersteunen. Minister van Cultuur Bert Anciaux in het bijzonder heeft heel wat mogelijkheden gecreëerd voor het sociaal-artistieke. Eén van zijn beleidsaccenten is het bevorderen van cultuurparticipatie. De sociaal-artistieke projecten vormen dan ook een ideaal instrument om dit voor een ruimere groep in de samenleving mogelijk te maken. In 2000 werd een 'experimenteel regle-

ment voor de financiële ondersteuning van sociaal-artistieke projecten' gecreëerd. De benadering van waaruit dit reglement vertrekt, met name het bevorderen van de cultuurparticipatie voor zo veel mogelijk groepen, is een heel andere dan diegene die gehanteerd werd binnen de ART23-projecten: een bijdrage leveren aan de armoedebestrijding door de mogelijkheden tot cultuurparticipatie te vergroten.

Na de periode van experiment, van 2000 tot 2005, werden de sociaal-artistieke projecten opgenomen als transversale werkvorm in het Kunstendecreet. Het artistieke kader waarin de sociaal-artistieke projecten nu geplaatst worden, is nog verder verwijderd van de armoedebestrijding. De expliciete link met armoedebestrijding, die in de experimentele fase nog wel bestond, is op zijn minst op het beleidsniveau helemaal doorgesloopt.

In de praktijk werken veel sociaal-artistieke projecten nog expliciet of impliciet aan armoedebestrijding. We willen er hier dan ook voor pleiten om deze link terug meer onder de aandacht te brengen, en we concentreren ons op de bijdrage die sociaal-artistieke projecten kunnen leveren aan de strijd tegen armoede.

ARMOEDE ALS ACHTERGROND VAN SOCIAAL-ARTISTIEKE PROJECTEN

Armoede is een fenomeen dat op verschillende manieren benaderd kan worden. In Vlaanderen wordt het voornamelijk verklaard door de manier waarop de maatschappij is ingericht. Armoede wordt beschouwd als een netwerk van uitsluitingen: het is de verwevenheid of de cumulatie van uitsluitingen op verschillende gebieden die de eigenheid van armoede uitmaken. Armoede is dus meer dan een gebrek aan financiële middelen. Armoede wordt voornamelijk ervaren door individuen die in armoede leven, maar als maatschappelijke toestand heeft armoede ook zijn invloed op het collectieve bestaan van de armen en van de rest van de bevolking. Het feit dat armen deze kloof niet op eigen kracht kunnen overbruggen, wijst op de noodzakelijke rol van het overheidsbeleid en van de welzijnssector, afgezien van het feit dat armen al dan niet een beroep doen op hulpverlening. Deze benadering vereist ook dat men steeds op zoek blijft gaan naar de processen die armoede (re)produceren (Vranken et al., 1995, 30).

Sociaal-artistieke projecten spelen in op zowel het individu dat leeft in armoede als op de structuren die mede verantwoordelijk zijn voor de instandhouding ervan. Enerzijds biedt deelname aan sociaal-artistieke projecten de mogelijkheid om verschillende competenties en vaardigheden van deelnemers te vergroten, anderzijds kijkt men ook naar de maatschappelijke structuren die deze situatie in stand houden en probeert men deze aan te passen. Sociaal-artistieke projecten trachten dus zowel in te spelen op de mens als op de maatschappij.

SOCIAAL-ARTISTIEKE PROJECTEN

Door een analyse van de sociale en de artistieke component van sociaal-artistieke projecten kunnen we meer inzicht krijgen in hoe deze methodiek kan bijdragen tot de bestrijding van armoede. De data voor de analyse werden verzameld in 16 interviews die afgenomen werden in de loop van 2004, vlak voor de opname van het sociaal-artistieke in het Kunstendecreet. (Van Looveren, 2006)

In tegenstelling tot klassieke methoden om mensen in armoede naar het culturele leven toe te leiden, vertrekken de sociaal-artistieke projecten vanuit een heel ander standpunt.

Deelname aan cultuur betekent niet zozeer het toeleiden naar het bestaande klassieke cultureel aanbod maar wel het opbouwen van cultuur, mensen zelf hun cultuur laten exploreren en er vorm aan geven. Je zou dus kunnen stellen dat de sociaal-artistieke projecten niet proberen om de armen in te passen in de bestaande structuren maar dat ze de bestaande structuren net proberen te verruimen waardoor de deelname ook breder wordt. Op deze manier probeert men op een structurele wijze bij te dragen aan de bestrijding van uitsluiting op het culturele domein om zo een bijdrage te leveren aan de overkoepelende strijd tegen de armoede.

Sociaal-artistieke projecten zijn in deze zin een belangrijke breuk met het verleden, zowel in de manier waarop zij, althans in het begin, de armoede benaderen, als in de manier waarop men met cultuur omgaat. De benadering van de doelgroep als mensen met potenties en competenties, en niet vanuit hun probleemsituatie, is niet gebruikelijk binnen de klassieke armoedebestrijding. Het erkennen van de waarde van de culturele producten die gecreëerd worden, zowel voor de eigen groep als voor de ruimere samenleving contrasteert met de klassieke benadering van het verspreiden van de middenklassencultuur naar de andere bevolkingsgroepen. Sociaal-artistieke projecten proberen op deze manier nieuwe antwoorden te formuleren op oude vragen.

Wanneer de respondenten gevraagd werd naar de basis van het sociaal-artistieke dan verwees men steeds naar het artistieke. Er werd telkens herhaald dat het in eerste instantie artistieke projecten zijn. Het is het artistieke dat voor een belangrijk deel verantwoordelijk is voor de sociale meerwaarde en het is de artistieke benadering die maakt dat de doelgroep positief wordt benaderd. Daarom wordt erop gehamerd dat het artistieke en de artistieke begeleiding van hoge kwaliteit moeten zijn en men er zich niet van af kan maken met 'tweederangskunstenaars' en 'tweederangskunst'. De sociaal-artistieke projecten zijn artistiek omdat ze verder gaan dan het louter creatieve " bezig zijn". Men haalt zaken uit het dagelijkse leven, uit de eigen context, die op een zodanige manier verwerkt worden dat ze betekenis krijgen buiten de context waaruit ze voortkomen. Dit gegeven maakt dat men het creatieve, dat enkel interes-

sant is voor directe familie en vrienden, overstijgt en op een artistiek niveau terecht komt. Dat dit een ander artistiek niveau is dan in de kunstwereld spreekt voor zich. In de kunstwereld gelden immers andere regels dan in de sociaal-artistieke wereld. Maar men overstijgt in beide contexten het louter creatieve niveau door iets te creëren dat een ruimer publiek aanspreekt.

De meerwaarde van het artistieke wordt vooral gezien in de vrijheid die het artistieke creëert. Het artistieke dwingt niet, het artistieke problematiseert niet, het artistieke legt niks op, het artistieke creëert enkel een ruimte waarin alles kan en niets moet en waarin men leert op een onbevangen manier tegenover de dingen te staan. Het artistieke oordeelt niet over de mensen maar gaat uit van de kracht en de potenties die bij elk individu aanwezig zijn.

De sociale component van de sociaal-artistieke projecten verwijst zowel naar de context waarin de projecten zich afspelen als naar de bijzondere aandacht voor sociaal achtergestelde groepen in de samenleving. De context verwijst naar het collectieve karakter van de projecten waarin mensen elkaar ontmoeten en in dialoog samen werken aan een artistiek product. Binnen die context en met de groep speelt er zich een proces af dat zowel sociaal als artistiek van aard is. Kenmerkend voor het sociale proces is dat ontmoeting en dialoog centraal staan. Een derde kenmerk van het sociale proces, de confrontatie, is een element dat de rechtstreekse link maakt met het artistieke. Confrontatie is immers een belangrijke basis voor een artistiek proces.

Het artistiek bewerken van een leefwereld betekent dat men in de wereld van de verbeelding en van het symbolische stapt. Men stapt af van het letterlijke, van het reële en men vertaalt dit door gebruik te maken van symbolen. Het niet letterlijk brengen van de leefwereld van de deelnemers is erg belangrijk, anders zet je hen en hun situatie te kijk. Het anekdotische niveau moet dus overschreden worden, het verhaal wordt net interessant doordat het door de molen van de verbeelding is gedraaid. Om de confrontatie met de eigen leefwereld weer te geven in een artistiek eindproduct moet er sprake zijn van een vervreemdingsmoment. Dit is het moment waarop men eerder als een buitenstaander naar de eigen leefwereld kijkt en het eigene als vreemd gaat beschouwen. De deelnemers leren op een andere manier te kijken naar hun eigen context en leren deze context op een niet directe manier weer te geven. Op deze manier overstijgt het eindproduct de directe getuigenis en krijgt het een artistieke betekenis omdat het in symbolen wordt weergegeven die wel verwijzen naar de context maar niet meer rechtstreeks. Wanneer deze transformatie niet plaatsvindt, is het eindproduct van een sociaal-artistiek proces artistiek gezien waardeloos.

Bij de analyse van de interviews valt de toch wat ambigue verhouding van de projectorganisatoren tot zowel het sociale als het artistieke op, nochtans de twee pijlers van

de werksoort. Op het sociale domein werkt men meestal met mensen die in armoede leven of die door de buitenwereld als dusdanig beschouwd worden, maar men wil dat niet altijd even expliciet gezegd hebben. Dit kan te maken hebben met het feit dat de sociaal-artistieke projecten nu onderdak gevonden hebben bij het Kunsten-decreet en dat een expliciete link met armoedebestrijding in de teksten van het Kunstendecreet niet terug te vinden is. Op het artistieke vlak zien we eigenlijk hetzelfde gebeuren. Men benoemt zichzelf wel als artistiek maar een duidelijke omschrijving van wat dat dan is ontbreekt, en hoe men zich verhoudt tot de kunsten wordt zelden geëxpliciteerd. Het lijkt noodzakelijk dat wanneer men de artistieke component van de sociaal-artistieke projecten ernstig wil nemen, verder onderzoek vanuit een artistieke en/of esthetische achtergrond noodzakelijk zal zijn.

SOCIAAL-ARTISTIEKE PROJECTEN ALS ARMOEDEBESTRIJDING

Bij de analyse van het sociaal-artistieke hebben we kunnen vaststellen dat de context centraal staat. Vanuit de context van het leven in armoede worden er symbolen gecreëerd die door de artistieke creatie een betekenis verwerven voor zowel de eigen context, als voor andere contexten. Door de vormgeving te communiceren naar de buitenwereld ontstaat de mogelijkheid om in dialoog te treden met andere subculturen. Er worden bruggen geslagen tussen verschillende contexten en men kan leren van elkaar. Deze overbruggingsfunctie van sociaal-artistieke projecten is zowel sociaal als cultureel gezien van groot belang. Zeker wanneer we in rekening brengen dat een sociaal-artistieke project de deelnemers niet wil opsluiten in de subcultuur maar net meer in contact wil brengen met de ruimere samenleving. Er ontstaat immers een dialoog tussen verschillende groepen, waardoor men leert van elkaar en elkaars horizons verbreedt. Bovendien wordt door het zichtbaar maken van de leefwereld de boodschap gegeven dat deze de moeite waard is om getoond te worden. Zo'n positieve boodschap is in de context van armoedebestrijding een frisse wind. Immers veel te vaak worden mensen in armoede gewezen op hun tekorten en zelden op wat ze in hun mars hebben en kunnen bijdragen aan de samenleving.

Het klinkt misschien paradoxaal om enerzijds te stellen dat men uit de context van armoede moet geraken en anderzijds te stellen dat ook deze context gedocumenteerd moet worden. Het alternatief, het niet documenteren van deze context, is echter nog minder een optie. De boodschap zou dan immers zijn dat de bijdrage die deze mensen hebben aan de cultuur van de samenleving niet belangrijk of gewenst is. Het creëren, uitdrukken en expliciteren van symbolen van de eigen context vormt bovendien een goede basis om in contact te treden met andere (sub)culturen.

De sociaal-artistieke projecten zijn dus niet alleen waardevolle instrumenten voor de deelnemers zelf, maar dragen ook bij tot een breder en ruimer gedocumenteerd

cultureel veld. Hier zit één van de krachtigste kenmerken van sociaal-artistieke projecten. Het culturele veld wordt vaak gezien als het veld waarin de leefwereld van een culturele elite gedocumenteerd wordt. Sociaal-artistieke projecten voegen hier een heel andere context aan toe, nl. het leven in een situatie van armoede en sociale uitsluiting. Het bestaande culturele veld wordt door de sociaal-artistieke projecten uitgedaagd om over zijn eigen structuren na te denken en meer open te staan voor andere dan de klassieke culturele symbolen. De structuren die de uitsluiting in het culturele veld in stand hielden worden door de sociaal-artistieke projecten afgebroken of op zijn minst in vraag gesteld. Zij bieden immers ruimte voor het documenteren en valoriseren van andere levensstijlen dan het klassieke culturele veld.

Het is op deze manier dat de sociaal-artistieke projecten op een structurele manier kunnen bijdragen tot de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting op het culturele domein. De bestaande ontoegankelijkheid van het culturele veld wordt vermindert. Niet door het massaal toeleiden van de armen naar een cultureel aanbod waar ze weinig voeling mee hebben, maar door het culturele veld te verbreden waardoor er automatisch meer invalshoeken en groepen uit de samenleving geïncorporeerd worden.

Van Looveren M. (2006), Als janus tussen armoede en cultuur. multi-method onderzoek naar de pijlers van sociaal-artistieke projecten vanuit een armoedebestrijdingsperspectief, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, VUB, Brussel
 Vranken J., Geldof D. en Van Menxel G. (1995), Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 1995, Acco, Leuven.

NOTEN

Van Looveren M. (2006), Als janus tussen armoede en cultuur. multi-method onderzoek naar de pijlers van sociaal-artistieke projecten vanuit een armoedebestrijdingsperspectief, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, VUB, Brussel

Vranken J., Geldof D. en Van Menxel G. (1995), Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 1995, Acco, Leuven.

